

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

БЕСКОРСА О.

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТИЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Широковідомим загалу є той факт, що учні, які навчаються в одному класі, мають різні рівні й особливості сприймання, обробки, засвоєння та відтворення навчальної інформації, тому в процесі навчання вчитель має застосовувати цілий ряд навчальних прийомів і методів, спрямованих на формування стилю навчальної діяльності, щоб задовольнити потреби широкого кола учнів.

Серед вчених, які плідно займалися розробкою педагогічних технологій, слід відзначити В. Євдокимова, Г. Пономарьова, І. Прокопенка. Проблеми формування мотивів навчальної діяльності відображені у дослідженнях Л. Божович, Є. Ільїна, О. Малихіної, А. Маркової та ін. Вагомий внесок у розробку питань операційного компонента навчальної діяльності зробили В. Лозова, С. Максименко, В. Паламарчук та ін. У психології дослідженню стилю присвятили свої праці К. Абульханова-Славська, А. Адлер, С. Гільманов, О. Голубев, Є. Климов, В. Мерлін, В. Небиліцин, Г. Олпорт, Б. Теплов та ін. Проблема формування рефлексії знайшла своє відображення у дослідженнях М. Боришевського, М. Гриньової, І. Семенова, Г. Сухобської та ін.

З-поміж значної кількості досліджень, присвячених стилю навчальної діяльності, відсутнє теоретичне обґрунтування технології його формування.

Мета статті – обґрунтування технології формування стилю навчальної діяльності старшокласників та виділення її основних аспектів.

Стиль навчальної діяльності – це цілісна система способів виконання дій суб'єктом цієї діяльності, яка спрямована на засвоєння теоретичних знань і пов'язаних з ним умінь та навичок, що забезпечує ефективність навчального процесу й стимулює розвиток особистості школяра [1].

Навчальна діяльність складається з трьох структурних частин: мотиваційної; операційної; рефлексивно-оцінної [5, с. 54].

У процесі формування навчальної діяльності відбувається становлення мотивів як спонукальної сили, розвиток пізнавальних інтересів як основи навчальної активності, формування основних якостей суб'єкта навчальної діяльності, без яких неможливе формування навчального стилю [5, с. 30].

Перша складова навчальної діяльності – мотивація має спрямовувати учнів на оволодіння способами діяльності [5]. Учені наголошують, що

навчальна діяльність тільки тоді перебуває на правильному шляху становлення, якщо в школяра як суб'єкта цієї діяльності розвиваються адекватні навчально-пізнавальні мотиви [12, с. 29].

Є. Ільїн під мотивом розуміє усі фактори, які зумовлюють прояв навчальної активності: потреби, цілі, інтереси тощо [4]. А. Маркова наголошує, що мотив – це спрямованість учнів на різні сторони навчальної діяльності [9]. Дослідниця також зауважує, що навчально-пізнавальні мотиви формуються у процесі навчальної діяльності, тому важливого значення набуває сам процес навчання.

У навчальній діяльності школярів постійно виникають розбіжності між новими пізнавальними цілями, завданнями і наявними в них способами дій, між досвідом, який у них є, і таким, якого потребує нова ситуація. Подолання таких суперечностей спонукає учнів до вирішення нових навчальних завдань, тобто здійснення кроку вперед у розвитку їх пізнавальної діяльності. Отже, внутрішні суперечності наявні у становленні нових потреб та мотивів діяльності школярів [10, с. 33].

Більшість учених, які присвятили свої дослідження мотивації навчальної діяльності, вважають, що всі питання, пов'язані з мотивами та мотивацією учіння, не можуть вирішуватись без урахування віку дитини.

Школярі старшого шкільного віку, на відміну від молодших школярів та підлітків, живуть у майбутньому. Вони займаються активним пошуком свого місця у цьому майбутньому, вибором своєї професії, тому для учнів цієї вікової категорії важливе значення мають соціальні мотиви. Велике задоволення старшокласники отримують від інтелектуальних почуттів. Цей мотив часто поєднується з потребою в самоосвіті, у вдосконаленні своїх пізнавальних можливостей, розвитку здібностей, що виявляється у самостійних пошуках нових джерел освіти [10, с. 30].

Таким чином, в учнів старших класів можна виділити дві групи мотивів – соціальні та пізнавальні. Як уже зазначалось раніше, стиль навчальної діяльності – це система способів виконання дій щодо набуття теоретичних знань і пов'язаних з ними умінь і навичок, тому в процесі формування стилю навчальної діяльності слід наголосити на важливості когнітивної складової. Західні вчені використовують поняття “когнітивний стиль” як синонім до “стилю навчальної діяльності” [16]. Сучасні психологи та педагоги (І. Шкуратова, М. Холодна та ін.) довели помилковість такої тенденції. Вони справедливо зазначають, що когнітивна складова стилю, як регулятор психічних процесів, має бути наявна в усіх видах діяльності. Стиль навчальної діяльності також не може характеризуватися лише когнітивним стилем, оскільки він детермінований цілим рядом інших факторів [8, с. 30–31].

Когнітивна сфера, на думку дослідників, визначається з погляду того, як людина розуміє, запам'ятовує та вирішує навчальні проблеми, тобто з погляду індивідуальної стратегії вирішення пізнавальних завдань [14, с. 95–96]. Вчені класифікують пізнавальні завдання як репродуктивні, конструктивні та

творчі, які належать до операційного компонента технології формування стилю навчальної діяльності учнів.

Відомий вітчизняний дослідник теорії навчальної діяльності І. Зимня справедливо зазначає, що змістом навчальної діяльності школярів 15–18 років має стати розвиток самостійності та творчого підходу до вирішення навчальних завдань [3, с. 181]. Розвиток інтелекту в старшокласників тісно пов'язаний із розвитком творчих здібностей, які передбачають не лише засвоєння інформації, а й інтелектуальну ініціативу та творче переструктурування нової інформації [7, с. 47].

Відомо, що для вирішення завдань творчого характеру найважливішу роль відіграє готовність учнів до здійснення такої діяльності, а також те, завданням якого рівня творчості учні віддають перевагу:

- робота над завданням полягає лише в матеріалізації задуму, розробленого іншими людьми;
- здійснюється самостійна розробка задуму вирішення навчальних завдань;
- здійснюється самостійне формулювання умови завдання, розробляється задум його вирішення;
- здійснюється самостійна постановка проблеми, формулюються умови завдання, розробляється задум його вирішення [15; 16].

Таким чином, в умовах правильної організації навчальної діяльності творчий підхід до вивчення нової інформації для учнів старших класів має характеризуватися самостійною постановкою завдань, розробкою плану їх вирішення, впровадженням такого плану й аналізом результатів діяльності.

Для реалізації поставленої мети – розвитку самостійності та творчого підходу до виконання навчальних завдань – учні мають опанувати цілою низкою навчальних дій, операцій та способів виконання завдань. Операційна складова має педагогічний і психологічний аспекти. На думку авторів, базовими психологічними діями є аналіз, порівняння, узагальнення, класифікація встановлення закономірностей, абстрагування, моделювання тощо. Що стосується педагогічного аспекту, то він спрямований на формування навчальних умінь і навичок [5; 8]. В. Паламарчук у своїй праці “Глобус інтелектус” зауважує, що уміння та навички розрізняються у віковому аспекті за рівнем складності, обсягом, структурно. Для учнів старших класів автор розподіляє уміння за такими блоками:

- уміння емпіричного, теоретичного, морфологічного і структурно-генетичного аналізу;
- уміння виконувати завдання на порівняння (паралельне, послідовне, відстрочене, часткове, повне, емпіричне і теоретичне);
- уміння узагальнювати (емпіричне й теоретичне, формально-логічне, діалектичне і проблемне узагальнення);
- уміння визначати поняття;
- уміння конкретизувати (емпірична і теоретична, формально-логічна, діалектична і проблемна конкретизація);

- уміння доводити та спростовувати (пряме і непряме; дедуктивне і проблемне доведення);
- уміння використовувати у навчанні методи та прийоми проблемного навчання [11, с. 14–16].

На кожному з етапів формування цих умінь вчитель має застосовувати різні методи та прийоми роботи з метою формування стилю навчальної діяльності, враховуючи індивідуально-психологічні особливості учнів. На думку Є. Климова і В. Мерліна, учень швидше засвоює ці уміння, якщо він оперує тими способами, які відповідають його особистим якостям. Проте вчені констатують, що найбільші труднощі виникають на етапі контролю за прийомами та способами дій [6, с. 116]. Учень є об'єктом контролю вчителя, проте великого значення набуває самоконтроль і самооцінка. За визначенням А. Маркової, самоконтроль – це виділення етапів роботи та встановлення їх послідовності; самооцінка – оцінювання учнями, наскільки вони засвоїли зазначені етапи [9]. За словами М. Гринькової, самоконтроль формує здатність до виконання дій “про себе”, “у внутрішньому плані” [2, с. 123]. Тому важливу роль відіграє рефлексія, яка є невід’ємною складовою завершального етапу формування стилю навчальної діяльності. Рефлексивний етап передбачає осмислення й аналіз своєї діяльності. Як свідчать дослідження Є. Ільїна, у старшокласників на перше місце виходить не отримання високих оцінок, а отримання нових знань [4], тому можна стверджувати, що в процесі формування стилю навчальної діяльності рефлексією є усвідомлення інформації про засвоєння дій, які стосуються способів народження, розвитку та перетворення знань [13, с. 60–61]. Саме рефлексія дає змогу перевірити надійність і глибину своїх знань, а також формування адекватної самооцінки. Самоконтроль та самооцінка є умовою успішного виконання навчальних дій.

Висновки. Процес формування навчальної діяльності проходить трьома етапами: мотиваційний, когнітивно-операційний та аналітико-процесуальний. Мотиваційний компонент має стати постійним спонукальним механізмом пізнання, стимулювання учнів до засвоєння знань та розвитку умінь і навичок, які на старшому етапі навчання повинні мати переважно творчий характер. На аналітико-рефлексивному етапі учні мають проаналізувати та оцінити власні дії. Отже, виникає потреба визначення мети, завдання, прийомів та видів роботи на кожному із зазначених етапів, а також проведення відбору форм і методів роботи, що сприяють формуванню стилю навчальної діяльності.

Література

1. Бескорса О. Визначення поняття “стиль навчальної діяльності” / О. Бескорса // Перший крок у науку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (31 березня 2010 р., м. Луганськ). – Луганськ : Поліграфресурс, 2010. – 143 с.
2. Гринькова М.В. Саморегуляція навчальної діяльності школяра / М.В. Гриньова. – Х. : Фоліо, 1997. – 256 с.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учебник для вузов / И.А. Зимняя. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М. : Логос, 2001. – 384 с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы : монография / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 512 с.

5. Калинина Н.В. Учебная деятельность школьников: сущность и возможность формирования: метод. рекомендации для учителей и школьных психологов / Н.В. Калинина, М.И. Лукьянова, А.Д. Барбитова. – Ульяновск : ИПК ПРО, 1998. – 64 с.
6. Климов Е. Формирование индивидуального стиля деятельности в процессе обучения / Е. Климов, В. Мерлин // Советская педагогика. – 1967. – № 4. – С. 110–118.
7. Кон И. Психология старшеклассника : пособие для учителей / И. Кон. – М. : Просвещение, 1980. – 192 с.
8. Либин А.В. Стиль человека: психологический анализ / А.В. Либина. – М. : Смысл, 1998. – 310 с.
9. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте : пособие для учителя / А.К. Маркова. – М. : Просвещение, 1983. – 96 с.
10. Мотиваційні основи навчальної діяльності школярів / [за ред. О.В. Малихіної] ; Одеський обласний інститут удосконалення вчителів. – Одеса, 2008. – 232 с.
11. Паламарчук В.Ф. Глобус інтелекту (методологія, програма, методика формування глобального інтелекту) : посібник для вчителів / В.Ф. Паламарчук. – К., 1999. – 56 с.
12. Психолого-педагогические аспекты учебного процесса в школе / [под ред. С.Д. Максименко]. – К. : Радянська школа, 1983. – 176 с.
13. Садкіна В.І. 101 цікава педагогічна ідея. Як зробити урок / В.І. Садкіна. – Х. : Основа, 2008. – 88 с.
14. Скрипченко О.В. Психолого-педагогічні основи навчання : навч. посіб. для викладачів психології педагогіки, аспірантів студ. пед. навч. закл. та курсантів військових училищ / О.В. Скрипченко, О.С. Падалко, Л.О. Скрипченко. – К. : Укр. Центр духовної культури, 2005. – 712 с.
15. Третяк Т.М. Творче сприйняття старшокласниками нової інформації / Т.М. Третяк // Обдарована дитина. – 2009. – № 10. – С. 16–19.
16. Wolf C. Construction of an Adaptive E-learning Environment to Address Learning Styles and an Investigation of the Effect of Media Choice / Christian Wolf. – School of Education. RMIT University, 2007. – 215 p.

БОБРИНОК В.А.

ПРОФЕСІЙНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШИХ УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

У зв'язку зі змінами, що відбуваються в економічній, соціальній, політичній, духовній сферах нашого суспільства, найскладніше проходить процес професійного самовизначення підростаючого покоління.

Становлення й розвиток України як самостійної держави з ринковою економікою поставили і перед спеціальною школою ряд завдань, зумовлених необхідністю підготовки учнів з особливими потребами до життя й професійної діяльності в нових соціально-економічних умовах.

Їх успішне вирішення передбачає активізацію розробки теоретичних і практичних аспектів проблеми професійного самовизначення й професійної орієнтації дітей з відхиленнями в розумовому розвитку.

У світі накопичено величезний досвід із проблем профорієнтації. Так, дослідження в галузі психології профорієнтації й допомоги в професійному самовизначенні були пріоритетним напрямом діяльності вітчизняних психологів і педологів 20–30-х рр. ХХ ст. (В.М. Бехтерев, А.Ф. Кларк) та в 40–50-х рр. (С.Н. Архангельський, А.А. Благонадьожина, Н.С. Лукін та ін.). Професійні здібності й можливості їх розвитку досліджували В.І. Кириєнко, А.В. Степанов, Б.М. Теплов.

У 60-х рр. ХХ ст. формується напрям, пов'язаний з психологією професійної орієнтації й професійною консультацією. Науковим центром у галузі профорієнтації молоді став відділ психології праці, яким керував Є.О. Климов (розробка технології профорієнтації індивідуального консультування опантанта). Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. проблемами професійної орієнтації школярів займалися М.М. Захаров і В.Д. Симоненко [4].